DE TRAGOEDIA, AC COMOEDIA, PROPRIISQVE TERENTII VIRTVTIBVS NON PAVCA: EX AELIO DONATO ET ALIIS: AD CORRECTIONEM M. ANTONII MVRETI DE SCRIPTA.

INitium TRAGOEDIAE ET COMOEDIAE à *rebus diuinis est inchoatum: quibus pro fructibus uota soluentes, operabantur antiqui. Nam incensis iam altaribus, & admoto hirco, id genus carminis, quod facer chorus reddebat Libero patri,* TRAGOEDIA *dicebatur: uel* ἀπὸ τοῦ τράγου *hoc est ab hirco hoste uinearum, & à cantilena: (eius ipsius rei apud Vergilium plena fit mentio) uel quòd hirco donabatur eius carminis poeta: uel quòd uter eius musti plenus solenne præmium cantoribus fuerat: uel quod ora sua fæcibus perlinebant scenici ante usum personarum ab Aeschylo repertum: fæces enim dicuntur græce* τρύγες *& his quidem causis tragœdiæ nomen est inuentum. At uero nondum coactis in urbem Athenienſibus, cum Apollini Nomio, id est, pastorum uicinorumq; præsidi deo constructis aris, in honorem diuinæ rei, circum Atticæ uicos, uillas, pagos, & cõpita festum carmẽ solenniter cantarent; orta est* COMOEDIA ἀπὸ τοῦ κωμάζειν ᾄδειν, *quod est, comessatum ire cantantes. quod a poetis solenni die, uel amatorie lasciuientibus*

choris comicis non absurdum est. itaque ut rerum,ita etiam temporum ipsorũ cœpto ordine tragœdia primo prolata esse cognoscitur.nam ut ab incultis & feris moribus paulatim peruentũ est ad mansuetudinẽ, urbesq; sunt conditæ, & uita mitior atque otiosior processit: ita res tragicæ longe ante comicas inuentæ. quamuis autem retro prisca uoluentibus reperiatur Thespis tragœdiæ primus inuẽtor: & comœdiæ ueteris pater Eupolis,cũ Cratino,Aristophaneq; esse dicatur;Homerus tamen, qui fere omnis poeticæ largissimus fons est,etiam his carminibus exempla præbuit, & uelut quadam suorum operum lege præscripsit: qui Iliadem instar tragœdiæ, Odysseam ad imaginem comœdiæ fecisse monstratur:nam post illius tale,tantumq; documentum, ab ingeniosissimis imitatoribus & digesta in ordinem,& diuisa sunt ea,quæ etiã tum temere scribebantur adhuc impolita,atq; in ipsis rudimẽtis haud quaquã,ut posteafacta sunt,decora,atq; leuia.At nos ea,quæ proprie de tragœdia dicẽda sunt titulo propositi operis instãtes,in alia tẽpora differamus,& de his fabulis iã loquamur,quas Terẽtius imitatus est.Postquã demõstrandæ originis causa de utriusq; generis initio diximus; q, necesse est iã dicemus.

COMOEDIA fere uetus, ut ipsa quoque olim tragœdia.simplex carmen, quemadmodum iam diximus, fuit:quod chorus circa aras fumantes, nũc spatiatus, nunc reuoluens gyros, cum tibicine concinebat. sed primo una persona substituta est cantoribus:quæ respondens alternis choro,locupletauit, uariauitq; rem

musicam:

musicam:tum altera,tum tertia:et ad postremum cre
scente numero, per auctores diuersos personæ,pallæ,
cothurni,socci,& ceteri ornatus,atque insignia sce-
nicorum reperta,& ad hoc unicuiq; suus habitus: &
ad ultimum,qui primarum partium,qui secundarum,
& tertiarum, qui quartarum,atque quintarum acto-
res essent, distributa & diuisa quinquepartito totæ
est fabula. quæ tamen in ipsis ortus sui uelut quibus-
dam incunabulis,& uix dum incipiens, κωμῳδία di
cta est ἀρχαία iccirco quia nobis parum cognitis
initijs nata est;aut quia inest in ea uelut historica fi-
des ueræ narrationis,& denominatio omnium,de qui
bus libere describebatur. etenim per priscos poetas,
non,ut nunc,penitus ficta argumenta, sed res gestæ à
ciuibus,palam cum eorum sæpe,qui gesserant,nomine
decantabantur. ideo ipsa suo tempore moribus mul-
tum profuit ciuitatis;cum unusquisque caueret cul-
pa,ne spectaculo ceteris esset, & domestico probro.
Sed cum poetæ abuti licentius stylo,& passim lædere
ex libidine cœpissent plures bonos;ne quisquam in al
terum carmen infame proponeret, lege lata, siluere.
Et hinc deinde aliud genus fabulæ, id est SATYRA,
sumpsit exordium:quæ à Satyris,quos illotos semper
ac petulantes deos scimus esse,uocitata est.etsi alium
de nomen traxisse praue putãt alij.hæc,quæ SATYRA
dicitur,eiusmodi fuit,ut in ea,quamuis duro & uelu-
ti agresti modo,de uitijs ciuium,tamen sine ullo pro-
prij nominis titulo carmen esset. quod item genus co
mœdiæ multis obfuit poetis, cum in suspicionem po-

tentibus ciuibus ueniſſent, illorũ facta deſcripſiſſe in peius, ac deformaſſe genus ſtylo carminis. quod primo Lucilius nouo conſcripſit modo, ut poeſim inde faceret, id eſt, uniius carminis plures libros. hoc igitur, quo ſupra diximus, modo coacti omittere ſatyram, aliud genus carminis, τὴν νέαν κωμῳδίαν. hoc eſt, nouam comœdiam, reperere poetæ, quæ argumento communi magis, & generaliter ad omnes homines, qui mediocribus fortunis agunt, pertineret, & minus amaritudinis ſpectatoribus, & eadem opera multum delectationis afferret, concinna argumento, conſuetudine congrua, utilis ſententijs, grata ſalibus, apta metro. Vt igitur ſuperiores illæ ſuis quæque celebrantur auctoribus, ita hæc noua comœdia cum multorum ante, ac poſtea, tum præcipue Menandri Terentijq; eſt. De qua cum multa dicenda ſint, ſat erit tamen uelut admonendi lectoris cauſa, quod de arte comica ueterum chartis continetur, exponere.

COMOEDIA uetus ut ab initio chorus fuit, paulatimq; perſonarum numero in quinq; actus proceßit; ita paulatim, uelut attrito atque extenuato choro, ad nouam comœdiam ſic peruenit, ut in ea non modo nõ indicatur chorus, ſed ne locus quidẽ ullus iam relinquatur choro. nam poſtquam otioſo tempore faſtidioſior ſpectator effectus, tunc cum ad cantores ab actoribus fabula tranſibat, conſurgere, & abire cœpiſſet, admonuit poetas primo quidẽ choros prætermittere, locum eius relinquentes; ut Menander fecit, hac de cauſa, non, ut alij exiſtimant, alia. poſtremo ne locum

quidem

quidem reliquerunt: quod Latini fecerũt comici: unde apud illos dirimere actus quinque partitos difficile est. tum etiam Græci prologos non habẽt more nostrorum, quos Latini habẽt. deinde θεοὺς ἀπὸ μηχανᾶς id est deos argumentis narrandis machinatos, ceteri Latini instar Græcorũ habent, Terẽtius non habet. ad hoc προτατικὰ πρόσωπα id est, personas extra argumentũ accersitas, nõ facile ceteri habẽt: quibus Terentius sæpe utitur, ut per harum inductiones facile pateat argumentũ. Veteres etsi ipsi quoq; in metris negligẽtius egerunt iambici uersus, duntaxat in secundo & quarto loco, tamen à Terentio uincuntur resolutione huius metri, quãtum potest comminuti ad imaginem prorsæ orationis. Tum personarũ leges circa habitũ, ætatem, officium, partes agẽdi, nemo diligentius Terentio custodiuit. Quin etiam solus ausus est in fictis argumentis, cum fidẽ ueritatis assequeretur, etiã cõtra præscripta comica meretrices interdum non malas introducere; quibus tamen, cur bonæ sint, & uoluptas per ipsum, & causa nõ desit. Hæc cũ artificiosissima Terẽtius fecerit, tũ illud est admirandum, quod & morẽ retinuit, ut comœdiã scriberet, & temperauit affectũ, ne in tragœdiam transiliret. quod cũ alijs rebus minime obtentũ et à Plauto, & ab Afranio, & Accio, & multis fere magnis comicis inuenimus. Illud quoque inter Terentianas uirtutes mirabile, quòd eius fabulæ eo sunt temperamẽto, ut neq; extumescant ad tragicam celsitudinẽ, neq; abijciãtur ad histrionicã. Adde, quòd nihil abstrusum ab eo ponitur

aut quod ab historicis requirendum sit: quod sæpius Plautus facit, & eo est obscurior in pluribus locis. Adde, quod argumenti ac styli ita attente memor est, ut nusquam non cauerit, aut curauerit ea, quæ obesse potuerunt: tum, quod media primis atque postremis ita nexuit, ut nihil additum alteri, sed aptum ex se totum, & uno corpore uideatur esse compositum. Illud quoque mirabile in eo: primo, quòd non ita miscet personas quatuor, ut obscura sit earũ distinctio: & item, quòd nihil ad populum facit actorem uelut ex tragœdia loqui. quod uitium Plauti frequẽtissimum est. Illud etiam inter cetera eius laude dignum uidetur, quòd locupletiora argumenta, ex duplicibus negotijs delegerit ad scribendũ. nam, excepta Hecyra, in qua scribit Pamphili amorem, ceteræ quinque binos adolescentulos habent.

Illud uero tenẽdum est, post νέαν κωμῳδίαν Latinos multa fabularũ genera protulisse, ut TOGATAS à scenicis, atq; argumentis latinis; PRAETEXTATAS ab dignitate personarũ, & latina historia; ATTELLANAS à ciuitate Campaniæ, ubi actitatæ sunt plurimæ; RHYNTONICAS ab actoris nomine; TABERNARIAS ab humilitate argumẽti, & styli; MIMOS ab diuturna imitatione uilium rerum, & leuium personarum.

Inter tragœdiam autem, & comœdiam cum multa, tum in primis hoc distat, quod in comœdia mediocris fortunæ hominum parui impetus, periculáq;, lætiq; sunt exitus actionum: at in tragœdia omnia contraria, ingẽtes personæ, magni timores, exitus funesti

habent

habentur. & illic turbulẽta prima, tranquilla ultimæ: in tragœdia contrario ordine res aguntur: tum quod in tragœdia fugienda uita, in comœdia capessenda exprimitur. postremo quòd omnis comœdia de fictis est argumentis, tragœdia sæpe de historica fide petitur.

Latinæ fabulæ primo à Liuio Andronico scriptæ ✠ sunt ad cunctas res, etiã cum recẽtius idem poetæ & actor fabularum suarum fuisset.

Comœdiæ autem aut motoriæ sunt, aut statariæ, aut mixtæ. motoriæ turbulentæ: statariæ, quietiores: mixtæ, ex utroque actu consistentes.

Comœdia per quatuor partes diuiditur, prologum, protasin, epitasin, catastrophen. PROLOGVS est uelut præfatio quædam fabulæ, in quo solo licet præter argumentum aliquid ad populum uel ex poetæ, uel ex ipsius fabulæ, uel ex actoris commodo loqui. Protasis, primus est actus, initiumq; dramatis. Epitasis, incrementum, processusq; turbarum, ac totius, ut ita dixerim, nodus erroris. Catastrophe, conuersio rerum est ad iucundos exitus, patefacta cunctis cognitione gestorum.

Comœdia est fabula diuersa instituta cõtinens affectuum ciuilium, ac priuatarum rerum: qua discitur, quid sit in uita utile, quid cõtra euitãdum. hanc Græci sic definiere: κωμῳδία ἐστὶν ἰδιωτικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων ἀνέπαθος μῖμησις Comœdiam esse Cicero ait, imitationẽ uitæ, speculũ cõsuetudinis, imaginem ueritatis. Comœdiæ autem à more antiquo dictæ, quia in uicis huiusmodi carmina initio

agebãtur apud Græcos, ut in Italia compitalicijs ludi cris admixto pronunciationis modulo: quo, dum actus commutantur, populus detinebatur: aut ἀπὸ τῶν κώμων, hoc est, ab actu uitæ hominum, qui in uicis habitabant ob mediocritatem fortunarum, non in aulis regijs, ut sunt personæ tragicæ. COMOEDIA uero, quia poema sub imitatione uitæ atque similitudine compositum est, in gestu & pronunciatione consistit. COMOEDIAM apud Græcos dubium est quis inuenerit primus: apud Latinos, certum est, & comœdiam togatam & tragœdiam, primo Liuium Andronicum reperisse: qui ait, comœdiam esse quotidianæ uitæ speculum: nec iniuria: nam ut intenti speculo, ueritatis lineamenta facile per imagines colligimus, ita lectione comœdiæ imitationem uitæ, consuetudinisq; non ægerrime animaduertimus. huius autem originis ratio ab exteris ciuitatibus, moribusq; prouenit: Athenienses nanque Atticam custodientes elegantiam, cum uellent male uiuentes notare, in uicos & compita ex omnibus locis læti, alacresq; ueniebant, ibiq; cum nominibus singulorum uitam publicabant, unde nomen compositum ut comœdia uocaretur. Hæc autem carmina primitus in pratis mollibus agebantur: nec deerant præmia, quibus ad scribendum doctorum prouocarentur ingenia. sed & actoribus munera offerebantur, quo libentius iucundo uocis flexu ad dulcedinẽ commendationis uterentur: caper nanque pro dono his dabatur, quia uitibus noxium animal habebatur, à quo etiam tragœdiæ nomen exortum

tum est. Non nulli autem ex amurca olei fœce, quæ est humor aquatilis, tragœdiam dici, uocariqué maluerunt. Qui ludi cum per artifices in honorem Liberi patris agerentur, etiam ipsi comœdiarum, tragœdiarumq; scriptores huius dei uelut præsens numen colere uenerariq; cœperunt. Cuius rei probabilis ratio extitit: ita enim carmina inchoata præferebantur, ut per ea laudes eius, & facta glorioſa celebrari, proferriq; constaret. tum paulatim fama huius artis increbuit. Thespis autem primus hæc scripta in omnium notitiam protulit. postea Aeschylus secutus exemplum publicauit. de quibus ita Horatius in arte poetica loquitur.

Ignotum tragicæ genus inuenisse camœnæ
Dicitur, & plaustris uexisse poemata Thespis,
Quæ canerent, agerentq; peruncti fœcibus ora.
Post hunc personæ, pallæq; repertor honestæ
Aeschylus, & modicis instrauit pulpita tignis.
Et docuit magnumq; loqui, nitiq; cothurno.
Succesßit uetus his comœdia, non sine multa
Laude: sed in uitium libertas excidit, & uim
Dignam lege regi. lex est accepta, chorusq;
Turpiter obticuit sublato iure nocendi.
Nil intentatum nostri liquere poetæ:
Nec minimum meruere decus, uestigia græca
Ausi deserere, & celebrare domestica facta,
Vel qui prætextas, uel qui docuere togatas.

FABVLA generale nomen est, eius duæ primæ

partes

partes ſunt, tragœdia, & comœdia. ſi latina argumentatio ſit, prætextata dicitur.

Comœdia autem multas ſpecies habet: aut enim Palliata eſt, aut Togata, aut Tabernaria, aut Attellana, aut Mimus, aut Rhyntonica, aut Planipedia. Planipedia autem dicta ob humilitatem argumenti eius, ac uilitatem actorum: qui non cothurno, aut ſocco utuntur in ſcena, aut pulpito, ſed planopede: uel ideo, quòd non ea negotia continet, quæ perſonarum in turribus aut in cœnaculis habitãtium ſunt, ſed in plano & humili loco. Perſonati primi egiſſe dicuntur comœdiam Cincius & Faliſcus: tragœdiam Minutius & Prothonius. Omnium autẽ comœdiarum ſcripta ex quatuor rebus omnino ſumuntur, nomine, loco, facto, euentu: nomine, ut Phormio, Hecyra, Curculio, Epidicus: loco, ut Andria, Leucadia, Brunduſina: facto, ut Eunuchus, Aſinaria, Captiui: euentu, ut Commorientes, Crimen, Heautontimorumenos.

Comœdiarum formæ ſunt tres: PALLIATAE, græcum habitum referentes; quas nonnulli tabernarias uocant: TOGATAE, iuxta formam perſonarum habitũ togarum deſiderãtes: ATTELLANAE, ſalibus & iocis compoſitæ; quæ in ſe non habent niſi uenuſtam elegantiam. COMOEDIA autem diuiditur in quatuor parteis, Prologum, protaſin, Epitaſin, Cataſtrophen.

PROLOGVS eſt prima dictio à Græcis dicta πρόλογος, id eſt antecedens ueram fabulæ cõpoſitionem elocutio. eius ſpecies quatuor ſunt. συſτατικὸς, commendaticius; quo fabula uel porta commendatur:

ἀγω

ἀναφορικὸς, relatiuus; quo aut aduersario maledicta, aut gratiæ populo referũtur: ὑποθετικὸς argumentatiuus, fabulæ argumentum exponens: μικτὸς, mixtus, omnia hæc in se continens. Inter prologum, & prologium quidam hoc interesse uoluerunt: quia prologus est ubi poeta excusatur, aut fabula commendatur: prologium autem est, cum tantum de argumento dicitur.

PROTASIS est primus actus fabulæ, quo pars argumenti explicatur, pars reticetur ad populi expectationem tenendam.

EPITASIS inuolutio argumenti, cuius elegantia cõnectitur. CATASTROPHE explicatio fabulæ, per quam euentus eius approbatur. In plerisque fabulis ipsarum nomina priora ponebantur, quàm poetarum: in non nullis poetarum, quàm fabularum. cuius moris diuersitatem antiquitas probat. nam cum primum alii qui fabulas ederent, ipsarum nomina pronunciabantur ante, quàm poetæ pronunciarentur, ne aliqua inuidia à scribendo deterreri possent. cum autem per editionem multarum poetæ iam esset auctoritas acquisita, rursus priora poetarum nomina proferebantur, ut per ipsorũ uocabula fabulis attẽtio acquireretur.

Actas diuersis ludis manifestum est inscribi. nam ludorũ quatuor sunt species, quos curules ædiles munere publico curant: Megalenses, magnis dijs consecrati, quos Græci μεγάλους σιοὺς appellant. Funebres, ad retinendum populum instituti, dum pompa funeri decreta in honorem patricij uiri plene iustru-

tur:

tur: PLEBEII, *qui pro salute plebis eduntur:* APOLLINARES, *Apollini consecrati.*

In scena duæ aræ poni solebant, dextera Liberi, sinistra eius dei, cui ludi fiebant, unde Terentius *in Andria ait,*

Ex ara hinc sume uerbenas. ✝ *multa desunt.*

Hinc Vlyssem palliatũ semper inducunt: siue quod aliquando insaniam simulauit, quo tempore tectum se esse uoluit, ne agnitus cogeretur in bella prodire: seu ob singularem sapientiam, qua tectus, munitusq; plurimum socijs profuit: huius enim uirtutis erat, animi semper decipientis ingenium. non nulli Ithacæ *incolas, sicut* Locros, *palliatos fuisse commemorant. Achillis, & Neoptolemi personæ diademata habent, quamuis regalia sceptra nunquam tenuerint. cuius argumẽti probatio talis inducitur, quod nunquam cũ reliqua Græciæ iuuentute ad gerenda cum* Troianis *bella sacramenta coniurationis inierunt, nec unquam sub* Agamemnonis *imperio fuerunt. Comicis senibus candidus uestitus inducitur, quòd is antiquissimus fuisse memoratur. adolescẽtibus discolor attribuitur. serui comici amictu exiguo conteguntur, pauperta-tis antiquæ gratia, uel quo expeditiores agant. parasiti cum intortis pallijs eueniunt. læto uestitus candidus, ærumnoso obsoletus, purpureus diuiti, pauperi phœniceus datur, militi chlamys purpurea, puellæ habitus peregrinus inducitur. leno pallio uarij coloris utitur. meretrici ob auaritiam luteum datur.*

Syrmata dicta sunt ab eo, quòd trahuntur: quæ res ab

scœni

ſcenica luxuria inſtituta eſt. eadem in luctuoſis perſo nis incuriam ſui per negligentiam ſignificant.

Aulæa quoque in ſcena in terra ſternuntur, quod pictus ornatus erat ex Attalica regia Romam uſque perlatus: pro quibus ſiparia ætas poſterior accepit. eſt autem minutum uelum, quod populo obſiſtit, dum fabularum actus commutantur.

Diuerbia hiſtriones pronunciabant. Cantica uero temperabantur modis, non à poeta, ſed à perito artis muſicæ factis: neque enim omnia ijſdem modis in uno cantico agebantur, ſed ſæpe mutatis, ut ſignificãt qui tres numeros in comœdijs ponunt: qui tres continent mutatos modos cantici illius. Qui huiuſmodi modos faciebant, nomen in principio fabulæ & ſcriptoris, & actoris ſuperponebant.

Huiuſmodi adeo carmina ad tibias fiebant, ut his auditis multi ex populo antè diſcerent, quam fabulam acturi ſcenici eſſent, quàm omnino ſpectatoribus ipſis antecedens titulus pronunciaretur. Agebantur autem tibijs paribus, aut imparibus; & dextris, aut ſiniſtris. dextræ autem tibiæ ſua grauitate ſeriam comœdiæ dictionem prænunciabant: ſiniſtræ & ſerranæ acumi nis leuitate iocum in comœdia oſtendebant. ubi au tem dextra & ſiniſtra acta fabula inſcribe batur, mixtim ioci & grauitates denunciaban tur.

FR

FA

MARCOD

TATIONE

RENTIS

IN QVIBVS

CTIO RATIO

STITVIT VI

TERP RE

PL

DVSS

Excudebant

Alberta

An. M